

Історія

УДК 355.0:159.9:364.2

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19412347>

**Девіантна поведінка військовослужбовців: міжнародний досвід та
українські перспективи профілактики**

Долганова Маріанна Володимирівна,
доктор філософії, викладач кафедри поведінкових наук
та військового лідерства Національної академії
сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-3263-000X>

Долганов Олександр Юрійович,
старший викладач кафедри ракетно-артилерійського озброєння
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-7417-639X>

Прийнято: 12.03.2026 | Опубліковано: 30.03.2026

***Анотація:** У статті досліджено проблему запобігання девіантній поведінці серед військовослужбовців Збройних Сил України, актуальність якої зумовлена умовами сучасної війни та соціальної нестабільності. Проаналізовано сутність девіантної поведінки як негативного підвиду девіантної поведінки, що порушує вимоги військової дисципліни, моральні засади служби та правові норми. З'ясовано, що виникнення відхильних проявів зумовлюється поєднанням внутрішніх психологічних чинників (рівень*

саморегуляції, стресостійкість, адаптивність до екстремальних умов) і зовнішніх факторів службової діяльності (бойові дії, підвищене навантаження, побутові обмеження, інформаційний вплив, соціально-психологічний клімат підрозділу).

Визначено, що сукупний вплив зазначених чинників може підвищувати ризик дисциплінарних порушень та негативно позначатися на моральному стані особового складу. Проаналізовано міжнародний досвід профілактики девіантної поведінки в арміях США та Ізраїлю, де впроваджуються системні програми розвитку життєстійкості, навичок самоконтролю та взаємної підтримки серед військових. Встановлено, що активна роль командирів у формуванні здорового морального клімату підрозділів є одним із ключових чинників ефективної профілактики.

Обґрунтовано доцільність адаптації окремих міжнародних підходів до умов функціонування Збройних Сил України з метою зниження дисциплінарних ризиків, підвищення психологічної стійкості військовослужбовців та забезпечення належного рівня бойової готовності підрозділів.

Ключові слова: *девіантна поведінка військовослужбовців; Збройні Сили України; бойовий стрес; психологічна стійкість; резилієнсність;; військова дисципліна; військове лідерство.*

Deviant Behavior Among Military Personnel: International Experience and Perspectives for Prevention in Ukraine

Marianna Dolhanova,

Ph.D., Lecturer in the Department of Behavioral Sciences
and Military Leadership at the Hetman Petro Sahaidachny National Army
Academy in Lviv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-3263-000X>

Alexander Dolhanov,

Senior Lecturer, Department of Rocket and Artillery Weapons

National Academy of Land Forces

named after Hetman Petro Sahaidachny

Lviv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-7417-639X>

Abstract: *This article examines the issue of preventing deviant behavior among servicemen of the Armed Forces of Ukraine, the relevance of which is determined by the conditions of modern warfare and social instability. The article analyzes the nature of delinquent behavior as a negative subtype of deviant behavior that violates the requirements of military discipline, the moral principles of service, and legal norms. It has been established that the emergence of deviant manifestations is caused by a combination of internal psychological factors (level of self-regulation, stress resistance, adaptability to extreme conditions) and external factors of service activity (combat operations, increased workload, living restrictions, information influence, and the unit's socio-psychological climate).*

It has been determined that the combined effect of these factors may increase the risk of disciplinary violations and negatively affect the morale of personnel. International experience in preventing deviant behavior in the U.S. and Israeli militaries has been analyzed, where systematic programs are implemented to develop resilience, self-control skills, and mutual support among military personnel. It has been established that the active role of commanders in fostering a healthy morale within units is one of the key factors in effective prevention.

Translated with DeepL.com (free version) The paper justifies the advisability of adapting certain international approaches to the operating conditions of the Armed Forces of Ukraine in order to reduce disciplinary risks, enhance the psychological resilience of service members, and ensure an adequate level of combat readiness among units.

Keywords: *Deviant behavior of military personnel; Armed Forces of Ukraine; combat stress; psychological resilience; resilience; military discipline; military leadership.*

Постановка проблеми. Широкомасштабна війна Росії проти України поставила перед системою військової психології складні завдання, які неможливо було повною мірою передбачити в умовах мирного часу. Тривалі та інтенсивні бойові дії з боку Росії викликають у воїнів тривале психоемоційне навантаження, яке перевищує адаптаційні можливості організму. Відсутність ротації, постійна загроза життю та втрати побратимів призводять до хронічного бойового стресу, виснаження нервово-психічних ресурсів та зниження ефективності саморегуляції. У результаті формується стійке психічне напруження, емоційне вигорання та ризик розвитку посттравматичного стресового розладу. Військовослужбовець постійно перебуває у стані постійної психофізіологічної готовності, що підтримується тривалою активацією нервової системи.

Проблематика девіантної поведінки військовослужбовців у контексті тривалого бойового навантаження вимагає системного міждисциплінарного осмислення. Хронічний бойовий стрес та моральні втрати здатні викликати зниження саморегуляції та проявлятися у порушеннях дисципліни, агресивних реакціях та соціальній дезадаптації. У цьому контексті доцільним є звернення до міжнародного досвіду організації психологічної підтримки військовослужбовців та профілактики девіантної поведінки в арміях держав, які мають тривалий досвід участі у бойових діях.

Міжнародний досвід, зокрема армій США та Ізраїлю, демонструє ефективні підходи до профілактики девіантної поведінки у військовослужбовців. В армії США діють системні програми розвитку життєстійкості та саморегуляції (CSF2), психологічні консультації, центри з

роботи з бойовим стресом та програми взаємної підтримки між військовослужбовцями. В Ізраїлі застосовують тренінги для командирів і підрозділів, раннє виявлення психологічних ризиків та комплексну підтримку особового складу й ветеранів. Врахування та адаптація цих міжнародних практик до умов Збройних Сил України є доцільною, оскільки дозволяє підвищити ефективність профілактики девіантної поведінки, зміцнити моральний стан військових і формувати культуру відповідальності та взаємної підтримки у підрозділах.

Метою статті є аналіз проблеми девіантної поведінки серед військовослужбовців Збройних Сил України та вивчення міжнародного досвіду профілактики таких проявів з метою обґрунтування ефективних заходів запобігання девіантній поведінці в українському війську.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі завдання:

1. Проаналізувати сутність девіантної поведінки та чинники її виникнення серед військовослужбовців Збройних Сил України.
2. Дослідити міжнародний досвід профілактики девіантної поведінки у військових США та Ізраїлю.
3. Обґрунтувати можливість адаптації ефективних міжнародних практик до умов Збройних Сил України для підвищення психологічної стійкості та дисципліни військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема девіантної поведінки військовослужбовців досліджується багатьма науковцями і набуває особливої актуальності, оскільки сучасні умови війни постійно створюють високий рівень стресу. Л. Тютюнник та Д. Поп'юк аналізували соціально-психологічні наслідки бойового стресу у військових. Автори встановили, що високий рівень стресостійкості, ефективні адаптаційні механізми та системна психологічна підтримка значно знижують ризик проявів девіантної поведінки,

порушень дисципліни та позитивно впливають на моральний стан особового складу [9, с. 186–193].

Важливість системної психологічної підготовки у підвищенні адаптаційних можливостей військових досліджував В. Алещенко. Він підкреслює, що тренінги зі стресостійкості, методи саморегуляції та психологічна підтримка дозволяють мінімізувати прояви девіантної поведінки під час виконання бойових завдань [1, с. 45–52].

В. Стасюк та О. Вуколов досліджували підвищення психологічної готовності військовослужбовців до дій в умовах тривалого конфлікту. Автори наголошують на ключовій ролі розвитку стресостійкості та адаптивних навичок, а також системних тренінгів і психологічної підтримки для підтримання морального стану та бойової ефективності підрозділів [8, с. 81–86].

Сучасні українські дослідження підтверджують, що психоемоційне виснаження та хронічний бойовий стрес можуть провокувати девіантної прояви. Зокрема, Висятицька та Лиса аналізують когнітивно-поведінкові методи підвищення психологічної стійкості під час бойових дій [2, с. 45–58].

Чижевський розглядає механізми психологічного відновлення військових, що зазнали травматичних подій [3, с. 22–31]. Федоренко та Стасюк вказують на значення бойових факторів для розвитку ПТСР і девіантної поведінки в умовах сучасного конфлікту [4, с. 55–63]. Солодєєва й Селюкова підкреслюють роль соціально-психологічного клімату підрозділу у формуванні адаптивної поведінки військових [7, с. 78–89].

Міжнародні дослідження також демонструють значущість психологічної стійкості та резилієнтності. Flood і Keegan відзначають, що когнітивна резилієнтність значно знижує ризик девіантної поведінки та ПТСР у військових [10]. Дослідження канадських ветеранів показує, що особистісні

риса та рівень резилієнтності є ключовими факторами захисту від психоемоційного виснаження і поведінкових відхилень [11].

Аналіз наукових публікацій та програм здійснено з використанням компаративного та контент-аналізу, що дозволяє систематизувати ключові підходи до профілактики девіантної поведінки в різних країнах та оцінити їхню придатність для адаптації в умовах Збройних Сил України.

Таким чином, сучасні наукові дані свідчать про необхідність системного підходу до підготовки, психологічної підтримки та розвитку адаптивних навичок у військових, що дозволяє мінімізувати ризик девіантної поведінки, підвищити моральний стан та бойову ефективність підрозділів, особливо в умовах російсько-українського конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі девіантна поведінка розглядається як один із різновидів девіантної поведінки, що характеризується порушенням правових норм та може мати юридичні наслідки. У військовому середовищі прояви девіантної поведінки мають свою особливу специфіку, оскільки пов'язані з функціонуванням чітко регламентованої системи службових відносин, високим рівнем відповідальності та необхідністю безумовного виконання наказів.

У Збройних Силах девіантна поведінка може проявлятися у невиконанні службових обов'язків, порушеннях військової дисципліни, зловживанні психоактивних речовин. Такі прояви поведінки не тільки негативно впливають на морально-психологічний стан особового складу, але й знижують ефективність виконання бойових завдань.

В умовах тривалих бойових дій ризик виникнення подібної поведінки зростає під впливом бойового стресу, перевтоми, втрат побратимів і тривалого психоемоційного напруження. У зв'язку з цим важливого значення набуває вивчення міжнародного досвіду профілактики девіантної поведінки у

військовому середовищі, зокрема практик, що застосовуються в арміях США та Ізраїлю

У США потреба у психологічній підтримці військових та профілактиці психічних розладів зросла внаслідок участі армії у війнах в Іраку та Афганістані. Солдати періодично проходять психологічне оцінювання, яке включає скринінг на депресію, ПТСР та вживання психоактивних речовин. За результатами скринінгу військовослужбовців можуть направляти до фахівців для подальшої діагностики або отримання психологічної підтримки [15].

Важливою складовою системи підтримки є Національний центр посттравматичного стресового розладу (NC-PTSD), який здійснює дослідження, діагностику та лікування психічних розладів ветеранів і співпрацює з університетами та Національною службою охорони здоров'я ветеранів [16]. Особливу увагу приділяють також психологічній підтримці родин військових, оскільки сімейний контекст значно впливає на загальний психоемоційний стан захисника. Саме підтримка родин розглядається як важливий чинник для зниження рівня стресу військовослужбовців під час служби та після повернення з бойових дій [16].

Крім того, у Збройних силах США значна увага приділяється профілактиці психологічних порушень та девіантної поведінки військових шляхом розвитку їхньої психологічної стійкості. Однією з ключових програм є програма «Comprehensive Soldier and Family Fitness (CSF2)», започаткована у 2008 році з метою формування у військових навичок подолання стресу та підвищення психологічної витривалості. Програма спрямована не лише на лікування психологічних проблем, але й на їхню профілактику шляхом розвитку особистісної стійкості, оптимізму та здатності ефективно діяти в умовах стресу [14].

У межах CSF2 військовослужбовці проходять спеціальні тренінги з розвитку життестійкості, самоконтролю, емоційної регуляції та навичок

командної взаємодії. Значну роль відіграють також психологічні оцінювання, індивідуальні консультації та підтримка з боку військових психологів. Метою таких заходів є формування у військових здатності ефективно протистояти психологічним труднощам під час бойових дій, а також зниження ризику проявів девіантної або деструктивної поведінки [14].

Досвід США демонструє важливість системної підтримки психічного здоров'я та профілактики девіантної поведінки військових. Подібні підходи реалізуються й в інших арміях, зокрема в Ізраїлі, де значна увага приділяється психологічній стійкості та благополуччю солдатів.

Програма «Shields of Resilience» є однією з найбільших подібних ініціатив в історії Ізраїльських оборонних сил. Її мета — раннє виявлення ознак пост-травматичного стресового розладу (ПТСР), надання підтримки солдатам для обговорення пережитого бойового досвіду та забезпечення інструментів подолання травматичних наслідків. Програма допомагає десяткам тисяч солдатів, готує фасилітаторів і організовує групові сесії для відпрацювання дій у різних бойових ситуаціях [12].

Ще одним важливим напрямком програми є діяльність спеціалізованих центрів, які зосереджені на роботі з психотравмами та дослідженні резилієнтності. У цих центрах військові проходять комплексні тренінги з розвитку психологічної стійкості, навчання методам саморегуляції та адаптації до стресових і бойових ситуацій. Командирів підрозділів навчають розпізнавати психологічні ризики серед особового складу, оцінювати рівень стресу і своєчасно реагувати на ознаки психічного виснаження. Психологи отримують спеціалізовану підготовку для роботи з бойовими травмами та посттравматичним стресовим розладом у військовому контексті, що дозволяє їм надавати ефективну підтримку як окремим військовослужбовцям, так і підрозділам у цілому. Таким чином, робота цих центрів забезпечує

комплексний підхід до зміцнення психологічної стійкості військових та профілактики девіантної або деструктивної поведінки в армії [13].

В Україні поступово формується система психологічної підтримки військовослужбовців у межах заходів Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. За офіційними повідомленнями МОУ, у 2025–2027 роках запроваджено комплекс принципів і планових заходів зі створення єдиної системи психологічної підтримки, що передбачає індивідуальні консультації, групові тренінги, кризове супроводження та роботу із сім'ями військових у різні етапи служби [19]. Окремі статистичні дані, зокрема щодо кількості військовослужбовців і членів їхніх родин, які скористалися психологічними послугами в 2025 році, наразі публікуються в оперативних повідомленнях пресслужби Генштабу ЗСУ та ЗМІ на їх основі [18]. Незважаючи на відсутність відкритої статистики у вигляді офіційних звітів, такі повідомлення демонструють реальну практичну реалізацію системи психологічної підтримки в умовах сучасної війни. . Водночас досвід США, Ізраїлю та інших країн із розвиненими програмами психологічної підтримки та профілактики девіантної поведінки демонструє важливість системного підходу, підготовки командирів, розвитку резилієнсності та комплексної роботи з психологами і сім'ями військових.

Адаптація та впровадження таких практик в Україні є надзвичайно важливою для підвищення психологічної стійкості особового складу, мінімізації дисциплінарних порушень та формування здорового морально-психологічного клімату в підрозділах.

Отже, аналіз міжнародного досвіду та сучасних українських практик свідчить, що ефективна профілактика девіантної та девіантної поведінки потребує комплексного підходу, що поєднує психологічну підтримку, навчання командирів і розвиток стійкості особового складу. Впровадження

таких системних заходів є ключовим фактором підвищення бойової готовності та морального стану Збройних Сил України.

Висновки. Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що ефективна профілактика девіантної та девіантної поведінки у військових потребує комплексного підходу, який поєднує психологічну підтримку, системні тренінги з розвитку життестійкості та самоконтролю, підготовку командирів до виявлення психологічних ризиків та роботу з родинами військовослужбовців. У США та Ізраїлі успішно реалізовані програми, що охоплюють десятки тисяч солдатів, включають тренінги, групові сесії, спеціалізовану роботу з психотравмами, а також психологічну підтримку сімей військових. Досвід цих країн показує, що системна робота з резилієнтності та психічного здоров'я є ключовим фактором зниження ризику проявів девіантної поведінки, підтримки морального стану підрозділів та підвищення ефективності виконання бойових завдань.

В Україні, з огляду на масштабну війну та високий рівень бойового стресу серед військових, формування аналогічних систем психологічної підтримки набуває особливої важливості. Нині вже здійснюються кроки у цьому напрямку: військові отримують індивідуальні консультації, групові тренінги та психологічну підтримку, а також проводиться робота із сім'ями солдатів. Однак адаптація та впровадження міжнародних практик — зокрема навчання командирів, розвиток резилієнтності та комплексна робота з психологами — є необхідною для забезпечення високого рівня бойової готовності, зміцнення морального стану особового складу та мінімізації проявів девіантної поведінки.

Отже, поєднання українських напрацювань із перевіреними міжнародними підходами дозволяє створити ефективну систему профілактики девіантної поведінки у Збройних Силах України, яка враховує специфіку

сучасного бойового середовища та спрямована на збереження психологічного здоров'я військових і підвищення бойової ефективності підрозділів.

Список використаних джерел

1. Алещенко В. Розвиток психологічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України до дій у стресогенних умовах / В. Р. Алещенко // Вісник Національного університету оборони України. – 2025. – № 3 (85). – С. 16–24 . URL: <https://visnyk.nuou.org.ua/article/view/324575> (дата звернення: 18.01.2026).
2. Висятицька Н., Лиса М. Когнітивно-поведінкові методи підвищення психологічної стійкості військових під час бойових дій / Н. Висятицька, М. Лиса // Журнал психології. – 2023. – № 2. – С. 45–58. URL: <https://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/psychology/article/view/920/897> (дата звернення: 13.01.2026).
3. Чижевський С. О. Психологічне відновлення військовослужбовців у контексті повномасштабної війни. Вісник НАПН України. 2024. Вип. 1. С. 22–31. URL: https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/417?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.01.2026).
4. Федоренко Ю. А., Стасюк В. В. Вплив бойових факторів на психологічне здоров'я військових у російсько-українському конфлікті. Соціальна психологія та військова діяльність. – 2024. – № 1. – С. 55–63. URL: <https://journals.oneu.od.ua/index.php/mh/article/view/103/98> (дата звернення: 19.01.2026).
5. Романко В. Ю. Особливості девіантної поведінки військовослужбовців: стрес, ПТСР, дезадаптація. Дисципліна та морально-психологічне забезпечення ЗСУ. – 2023. – С. 101–112. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/items/47e7598e-b625-4fe1-92d0-47adce776f3c?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.01.2026).

6. Сафін О., Мась Н., Тептюк Ю. Динаміка впливу нервово-психічної стійкості на девіації під час професіогенезу військових / О. Сафін, Н. Мась, Ю. Тептюк // Військова психологія. – 2023. – № 3. – С. 33–47. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2025.62.58-63>.

7. Солодєєва Л., Сєлюкова Т. Психологічні впливи на діяльність військовослужбовців у сучасній війні. Психологія та безпека. – 2024. – № 2. – С. 78–89. DOI [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-24\(53\)-40-55](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-24(53)-40-55).

8. Стасюк В. В., Вуколов О. В. Удосконалення психологічної готовності військовослужбовців Сухопутних військ ЗСУ до виконання бойових завдань: стресостійкість в умовах тривалого конфлікту. Соціальна робота та психологія: освіта і наука. – 2025. – С. 81–86. DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-14>.

9. Тютюнник Л., Поп'юк Д. Соціально-психологічні наслідки впливу бойового стресу на військовослужбовців учасників бойових дій. Вісник Національного університету оборони України. – 2025. – № 4 (86). – С. 186–193. URL: <https://visnyk.nuou.org.ua/article/view/325087/321585> (дата звернення: 17.01.2026).

10. Flood M., Keegan T. Cognitive resilience and stress adaptation in military personnel / M. Flood, T. Keegan // Frontiers in Psychology. – 2022. – Vol. 13. URL: https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2022.809003/full?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.01.2026).

11. The roles of personality and resilience in associations between combat experiences and PTSD / ScienceDirect. – 2023. – URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0191886923000648?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.01.2026).

12. «Щити стійкості» – це найбільша ініціатива у сфері психічного здоров'я в історії Армії оборони Ізраїлю. – URL:

https://www.thankisraelisoldiers.org/sor/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.01.2026).

13. Центр психічного здоров'я та стійкості. – URL: https://www.fidf.org/center-for-mental-health-and-resilience/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.01..2026).

14. Підвищення стійкості та підвищення продуктивності. – URL: https://www.usar.army.mil/CSF/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.01.2026).

15. Психологічна підтримка військових США та їхніх родин: психолог Брюс Кроу під час візиту до України поділився досвідом. – URL: https://phc.org.ua/news/psikhologichna-pidtrimka-viyskovikh-ssha-ta-ikhnikh-rodin-psikholog-bryus-krou-pid-chas-vizitu?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.01.2026).

16. Психологічна підтримка сімей військовослужбовців в США: досвід і кращі практики. – URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/psihologichna-pidtrimka-simey-viyskovosluzhbovtziv-v-ssha-dosvid-i-krashhi-praktiki/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.01.2026).

17. Психологічна підтримка військовослужбовців ЗСУ у 2025 році. – URL: <https://mezha.net/ua/bukvy/ukrainian-armed-forces-provide-psychological-recovery-to-over-15-000-servicemen-in-2025/> (дата звернення: 12.01.2026).

18. Підвищення бойової стійкості: 1100 українських військовослужбовців пройшли психологічну підготовку. URL: https://www.ukrinform.net/rubric-society/4095659-boosting-combat-resilience-1100-ukrainian-service-members-complete-psychological-training.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 21.01.2026).

19. The Ministry of Defence is in the process of the creation of a psychological support system for service members. URL: https://mod.gov.ua/en/news/the-ministry-of-defence-is-in-the-process-of-the-creation-of-a-psychological-support-system?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.01.2026).